

სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის ცნების შესახებ: თეორიული მიმოხილვა

ჯორჯ კაფენცისი

თარგმანი: ალექსანდრა აროშვილი

რა როლს თამაშობს გარე-საბაზრო ურთიერთობები სოციალური კვლავწარმოების პროცესში მაშინ, როცა საბაზრო ურთიერთობები სოციალური გაცვლის პარადიგმა ხდება? „გარე-საბაზრო“ ურთიერთობები და აქტივობები (მეგობრული საუბარი, ბავშვის მშობლობა) – სოციალური საკითხის არსებითი შემადგენელია, თუ მხოლოდ და მხოლოდ ცენტრალური ბაზრის არსებობის გამოსხივების ჩრდილი? გამართლებულია თუ არა საბაზრო მოვლენებისთვის – როგორც სოციალური აისბერგის მწვერვალისთვის – ექსკლუზიური ყურადღების მიქცევა, თუ ეს კონცეპტუალური და პრაქტიკული აშლილობის რეცეპტია? ამ კითხვებს სოციოლოგიისათვის, ეკონომიკისგან განსხვავებით (დღემდე), დიდი ხნის განმავლობაში არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ამ საკითხზე უფრო ცხადი წარმოდგენის შესაქმნელად, წარმოვიდგინოთ სატელეფონო ზარები ან ელექტრონული წერილები, რომლებიც დღის განმავლობაში იგზავნება აშშ-ის ნებისმიერ ქალაქში. ჩვენ შეგვიძლია ისინი საბაზრო გაცვლებს მივაკუთვნოთ, რადგან ზარებისა და წერილების უმეტესობა ნაყიდი აქვს სატელეფონო კომპანიას, მრავალი მათგანი კი სწორედ საბაზრო აქტივობების კონტექსტშია მომზადებული. მაგრამ რას ვიტყვით არასაბაზრო გაცვლებზე, რომლებსაც, შესაძლოა, ისინი ახდენდნენ? რას ვიტყვით ზარებსა და შეტყობინებებზე, რომლებსაც ადამიანები ახორციელებენ არა იმისთვის, რომ რაიმე იყიდონ ან გაყიდონ, არამედ ოჯახური ურთიერთობების კონტექსტში, სასიყვარულო ურთიერთობებში, ბრძოლებში – მათ შორის,

სატელეფონო კომპანიის წინააღმდეგ? ამ ბარებს და შეტყობინებებს, ცხადია, აქვთ „სახმარი ღირებულება“. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ისინი უმნიშვნელოა საზოგადოებრივი სიმდიდრისთვის?

როგორც მარქსი წერს, „იმ საზოგადოებების სიმდიდრე, სადაც კაპიტალისტური წარმოების წესია გაბატონებული, წარმოადგენს თავს, როგორც „საქონლების უზარმაზარ დაგროვებას“ (Marx 1967, Vol. 1 : 35)“. სატელეფონო კომპანიის შემთხვევაში, სიმდიდრე წარმოგვიდგება კომპანიის ბრუნვის სახით, თუმცა ბრუნვა არ ამჟღავნებს ინფორმაციისა და სოციალური კოორდინაციის ქსელს, რომელიც მავთულხლართებში მოძრაობს. რა ურთიერთობაა ამ ინფორმაციულ, წარმოსახვით სიმდიდრესა და სასაქონლე ფორმას შორის? ჩვენ ვიცით, რომ სატელეფონო კომპანიის მშრომელთა გაფიცვა ან მათი საპროცენტო განაკვეთის ზრდა გავლენას მოახდენდა იმაზე, თუ რამდენი ბარი ხორციელდება; ისევე როგორც ამ ბარების ფასებზე. მაგრამ რას ვიტყოდით სოციალურ სიმდიდრეზე, რომელიც ამ გაცვლებში იწარმოება? შეიძლება თუ არა ყველაფრის გაზომვა საბაზრო საშუალებებით?

თუ განვაზოგადებთ სატელეფონო ბარებისა და ელექტრონული წერილების ამ მაგალითს, მისი ყველა მატერიალური გაცვლის გათვალისწინებით (მაგალითად, პირადი საუბრების, სასიყვარულო შეხვედრების), დავინწყებთ ბაზრის დიდი „სხვის“ (the great “Other”) აღმოჩენას. ფულისა და საქონლის მიმოქცევის გარეთ არსებული ეს სფერო გვიანი 1960-იანი წლებიდან, მიმზიდველი საკითხი იყო სოციალური მეცნიერებისთვის. უფრო და უფრო მზარდი გახდა აღქმა, რომ არასაბაზრო გაცვლებს შეუძლია შეარყიოს ფორმალური ეკონომიკა და ზიანიც კი მიაყენოს მას, თუმცა ისიც, რომ ამავე დროს, ეს გაცვლები არსებითია მისი არსებობისთვის (Swedberg, 1987, Swedberg 1990, Smelser and Swedberg 1994). ამრიგად, მათი რაოდენობრივი გაზომვა და მათი პოტენციალის შეფასება სოციალური თეორიისთვის გადამწყვეტი საკითხები გახდა. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა აფრიკის, აზიის და ნაწილობრივ, ამერიკის ქვეყნების სხვადასხვა არეალში დასახლებუ-

ლი საზოგადოებების კვლევებში, სადაც სასაქონლე ფორმა არ არის დომინანტური; ასევე, საშინაო შრომისა და იმ სხვა აქტივობების შესწავლებში, რომლებიც ჩართულია სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში. ამ უკანასკნელის უდიდესი ნაწილი, თითქმის მთელ პლანეტაზე, ფორმალური საბაზრო სივრცის გარეთ სრულდება.

არასაბაზრო ურთიერთობების სფეროს აღსაწერად, პოლიტიკური თეორეტიკოსების უკანასკნელმა თაობამ ახალი ცნებები განავითარა: „აუნაზღაურებელი შრომის“ სექტორი (Dalla Costa and James 1972), „სოციალური სანარმო“ (Tronti 1973), „ჩრდილოვანი ეკონომიკა“ (Illich 1981), „გენერალური ეკონომიკა“ (Bataille 1988), „მორალური ეკონომიკა“ (Thompson 1991) და „არაფორმალური ეკონომიკა“ (Latouche 1993). მათთან ერთად, დაფუძნდა ახალი სოციოეკონომიკური პოლარულობები და დაიწყო სოციალური ფორმების დეკონსტრუქცია.: ფორმალური/არაფორმალური, წარმოება/კვლავწარმოება, საბაზრო/მორალური, რაციონალური/ტრადიციული და მოდერნული/პოსტ-მოდერნული. აშკარა დიქტომიები იქამდე გამოიკვეთა, ვიდრე მათი სავარაუდო დადებითი და უარყოფითი პოლუსები დალაგდებოდა ან ამოზნუხდებოდა, რათა ურთიერთობებისა და მიმართებების ახალი ველები გამოაშკარავებულიყო. მაგალითად, როდესაც კვლავწარმოების შრომა ხილული გახდა – ნატურალურ მეურნეობაში ჩართული ფერმერობის ჩათვლით – შეუძლებელი გახდა იმ ფაქტის კვლავ იგნორირება, რომ აუნაზღაურებელი შრომის მოცულობა უკან იტოვებს ანაზღაურებადი შრომის მასებს. ამ უკანასკნელს როგორც მარქსისტების, ისე არამარქსისტების ეკონომიკურ ანალიზებში პირველადი ადგილი ეკავა.

პირველი კითხვა, რომელსაც აღნიშნული თეორიული რევოლუცია სვამს, ამ მოვლენათა ფონზე ძველ კონცეფციათა სტატუსებს ეხება: როგორ შეცვალა არასაბაზრო ურთიერთობების მნიშვნელობის გადაზრებამ სოციალური კვლავწარმოების კონცეფცია, რომელიც იქამდე პოლიტეკონომიაში მხოლოდ საბაზრო საფუძველზე განიხილებოდა? უფრო ზუსტად, როგორ მიემართება ამ სფეროს „სოციალუ-

რი კვლავწარმოების კრიზისის“ კონცეფცია, რომელიც მონათლულია „ნორმალური“ საბაზრო ურთიერთობებიდან ამოვარდნად და როგორც მარქსთან, ისე მთელი კლასიკური ეკონომიკის ტრადიციაში დეპრესიებთან, პანიკებთან და ბუშტებთან არის ასოცირებული? შეგვიძლია თუ არა, განვაფიქროთ ასეთი კრიზისების შესახებ უფრო ზოგადი ცნება იმასთან ანალოგიით, რაც სასაქონლე გაცვლებშია ფესვგადგმული? შეიძლება თუ არა შიმშილების, გენოციდების, ომების და სოციალურ კვლავწარმოებაში სხვა „ჩავარდნების“ ახსნა კრიზისის კლასიკური ცნების განზოგადებით?

სწორედ ამ კითხვებზე ფოკუსირდება წინამდებარე ესე, ისევე როგორც სოციალური თეორია 1980-იანი წლებიდან, მას შემდეგ, რაც აღიარებულ იქნა, რომ შიმშილები და უამრავი სხვა უბედურებები წარმოადგენს არა ბუნებრივ კატასტროფებს, არამედ საკვებზე, მიწასა და არსებობის სხვა ფორმებზე უფლებების ჩამორთმევისგან სოციალურად გამონვეულ შედეგებს – როგორც ეს A.K. Sen-ის შრომამ და სხვებმა აჩვენეს [cf., (Sen 1981); (Macrae and Zwi 1994); (De Waal 1989)].

ჩემი დისკუსია იწყება მარქსის სოციალური კვლავწარმოების თეორიის, როგორც ამ საკითხზე დღემდე ყველაზე დახვეწილი კლასიკური ეკონომიკური თეორიის ანალიზით. ამის შემდეგ გამოვყოფ სამ ალტერნატიულ მიდგომას. სამივე მათგანი იხელთებს არასაბაზრო ურთიერთობების მნიშვნელობას, თუმცა განსხვავდება ანალიზის გზების მიხედვით. პირველი მიდგომა არასაბაზრო გაცვლებს სასაქონლე ფორმის განზოგადების საშუალებით ხსნის, მეორე ანზოგადებს თავად სოციალური გაცვლის ურთიერთობას, მესამე კი, ყურადღებას არასაბაზრო ფენომენების ღირებულების მწარმოებლურ ასპექტებზე ამახვილებს. თითოეული ასევე გვთავაზობს სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის ცნების სხვადასხვა პერსპექტივას, რომლებიც, ჩემი ხედვით, გამოცდის კიდევ მათ ამხსნელ ძალას. მე მიმაჩნია, რომ მესამე მიდგომას უდიდესი პოტენციალი აქვს, ახსნას სოციალური კვლავწარმოების კრიზისები – როგორიცაა, მაგალითად, შიმშილები.

სოციალური კვლავწარმოება: გენეოლოგია და კრიზისი. მარქსიანული ხედვა

სოციალური კვლავწარმოება უჩვეულო ტერმინია. „კვლავწარმოება“ გვაგონებს ბუნებრივად განმეორებით ბიოლოგიურ ციკლებს, მაშინ როდესაც „სოციალური“ გულისხმობს განზრახული და ნებაყოფლობითი ურთიერთქმედებების სიმრავლეს. მიუხედავად ამისა, რწმენა, რომ მოდერნულ კაპიტალისტურ საზოგადოებებს ბუნებრივი კვლავწარმოების ციკლები გააჩნიათ, ცენტრალური იყო ეკონომიკისა და სოციოლოგიის განვითარებაში. დაძაბულობა, რომელიც ამ კონცეფციაში გვხვდება, თვალსაჩინოა ამ დისციპლინებს შორის დღემდე არსებულ უხერხულობაშიც, რისი მიზეზების დანახვა ეტიმოლოგიურადაც შეგვიძლია: „სოციოლოგია“ მოდის ლათინური *socius*-იდან, რაც თავისუფლად არჩეულ თანამგზავრს გულისხმობს, რომელთანაც არ არსებობს სისხლისმიერი კავშირი. ამის საპირისპიროდ, „ეკონომიკა“ ძველი ბერძნული სიტყვა *oikos*-იდან მოდის („გული და სახლი“) რაც სისხლისა და მონობის ბორკილებს აღწერს. *oikos*-ის კვლავწარმოებაზე საუბარი შესაძლებელია, ვინაიდან შინამეურნეობა მოიაზრებოდა არა არჩევანისა და თავისუფლების ველად, არამედ ბუნებასა და ტრადიციას შორის საზღვრად, საზღვრად *physis*-სა და *nomos*-ს შორის, რის გამოც ის იზიარებს ფიზიკური სამყაროს ავტომატურობისა და განმეორებითობის თვისებებს. ამ თვალსაზრისით, ეკონომიკური ურთიერთობები აუცილებლობის სფეროს განეკუთვნებოდა: ისინი ვითარდებოდა ცოლსა და ქმარს, მშობლებსა და შვილებს, ბატონებსა და მონებს შორის და მათი კვლავწარმოება ერთი შეხედვით „ბუნებრივ“ რითმებში იყო ფესვგადგმული. ამის საპირისპიროდ, სოციალური ურთიერთობები მიეკუთვნებოდა თავისუფლების სფეროს, და ეფუძნებოდა თანასწორობა შორის ურთიერთშეთანხმებას, „ბუნებრივი“ ბორკილებისგან თავისუფლად. ამ სასურველ დამთხვევებზე აგებული უნიკალური ურთიერთობების კვლავწარმოება წარმოუდგენელი იყო. საუკეთესო შემთხვევაში (როგორც ეს არისტოტელეს „ეთიკაში“) მათი შენარჩუნებისთვის გარკვეული წესები უნდა დადგენილიყო.

socius-სა და *oikos*-ს შორის ეს ბერძნულ-რომაული განსხვავება კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად ამოიჭამა, რამდენადაც ოჯახური, სისხლით კავშირებზე დაფუძნებული გადარჩენის რეჟიმები მონეტარულ გაცვლებზე დამოკიდებულებით (რაც „თავისუფლების“ ბურჟუაზიული გაგების საფუძველია) ჩანაცვლდა. ამ მოვლენიდან წამოვიდა სწორედ „საზოგადოების“ და „პოლიტიკური ეკონომიის“ ცნებები – განვითარებიდან, რომელმაც ორივე – პროლეტარებიც (შეზღუდვების შემდეგ) და რენტიერებიც (რომლებიც მიჩვეულნი იყვნენ თავიანთ მამულებში წარმოებული საქონლის მოხმარებას) დააზიანა. ამ ცნებაში ბერძნული *politikos გამოყენებულია, როგორც ლათინური socius*-ის სინონიმი. ლოკის „სოციალური კონტრაქტის“ თეორიამ მეჩვიდმეტე საუკუნის ბურჟუაზიაში გავრცელებული აღქმის ფორმალიზება მოახდინა, რომლის თანახმადაც, *oikos*-ისთვის დამახასიათებელი „ბუნებრივი“ ურთიერთობები (ქმარი-ცოლი, მამა-ბავშვი, ბატონი-მსახური) „სოციალური“ გახდა, როგორც ინდივიდუალური გადაწყვეტილებების საგანი, როგორც კონტრაქტი თანასწორთა შორის. თუმცა გაჩნდა საპირისპირო გაგებაც, რომ საზოგადოებას, თავის მხრივ, ასევე აქვს ბიოლოგიური მეტაბოლიზმი და კვლავწარმოების ციკლები. ამ მიდგომამ სათავე დაუდო „სოციალური კვლავწარმოების“ კონცეფციას, რომელიც განმანათლებლობის ეპოქაში პოლიტიკური ეკონომიის შესწავლის მთავარ საგნად იქცა.

სოციალური კვლავწარმოების პირველი თეორია, მეთვრამეტე საუკუნის შუა პერიოდში კენემ წარმოადგინა „*ეკონომიკურ ცხრილში*“. ახალი მიდგომის გამოყენებით, კენემ დასვა კითხვა, თუ როგორ კვლავწარმოებს საკუთარ თავს კონკრეტულ კლასებად (კაპიტალისტებად, მშრომელებად, რენტიერებად) დაყოფილი, ერთმანეთთან დაკავშირებული ინდივიდების ერთობები, რომლებიც მხოლოდ კონტრაქტით არიან დაკავშირებულნი; და როგორ კვლავწარმოებენ ისინი საკუთარ თავს იმგვარად, რომ წარმოების ციკლისა და საქონლის მიმოქცევის შემდეგ, იმავე ინდივიდებად და იმავე კლასებად აღდგნენ. როგორც მარქსი შენიშნავს, კენეს შეკითხვის ანალიტიკური ძალა იმაში მდგომარეობდა, რომ საკუთარი მსჯელობა მან *oikos*-ის ძველ ლოკუს-

ზე – მიწასა და სოფლის მეურნეობის წარმოებაზე ააგო. დიახ, სწორედ ეს იყო ეკონომიკური ცხრილის ლიმიტი, რადგან ქარხნული წარმოება კენესთან გვხვდება, როგორც უხერხული „სხვადასხვა“, თუმცა მეთვრამეტე საუკუნის გვიანდელ პერიოდში ინდუსტრიული წარმოება დასავლეთ ევროპაში სოფლის მეურნეობის დაჩრდილვას იწყებს.

სოციალური კვლავწარმოების ანალიზის პროცესში, კენედან მარქსამდე ამ ტრაექტორიაში, ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა ადამ სმიტის თეორია იყო, რომლის თანახმადაც, ღირებულების წარმოება ინდუსტრიულ შრომას უნდა შეიცავდეს. თუმცა, სწორედ მარქსი იყო, როგორც კაპიტალისტური კრიზისისა და პროლეტარული რევოლუციის თეორეტიკოსი, ვინც კაპიტალისტურ საზოგადოებაში კვლავწარმოებისთვის საჭირო პირობების შესახებ, ყველაზე ცხადი ანალიზი შემუშავა.

ეს საკითხი გაშლილია „კაპიტალის“ II ტომში, სადაც მარქსი კლასობრივი ბრძოლიდან (I ტომის ფოკუსიდან) კაპიტალისტურ საზოგადოებებში იმგვარი სოციალური ფენომენების ანალიზზე გადადის, რომლებიც საკუთარ თავს იბრუნებს მიმოქცევით, წრებრუნვით, ბრუნვით, შემოვლით, კვლავწარმოებით. წრფივი ცვლადების ცვლილებების ნაცვლად (მაგ. ხელფასების ზრდა, მოგების დაცემა), მეორე ტომში მარქსი შეისწავლიბს იმ ცვლილებებს, რომლებიც სისტემას მის საწყის წერტილში აბრუნებს, როდესაც აჩვენებს, თუ რამდენად გადამწყვეტია ტრანსფორმაციები, რომლებიც ამ პროცესში ხდება, მისი როგორც კვლავწარმოებისთვის, ისე განადგურებისთვის.

მოდელი, რომელიც მარქსმა კაპიტალის მიმოქცევის ანალიზისთვის მეორე ტომში გამოიყენა, სიტბოს მექანიკური თეორია იყო, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის შუა პერიოდის ფიზიკოსებმა განავითარეს. ეს თეორია მაკროსკოპულ ფენომენს ხსნის, როგორც მილიონობით მიკროსკოპული ერთობისა და მოვლენის შედეგს. ამ მოდელის გამოყენებით, მარქსმა აღწერა კაპიტალიზმის მაკროსკოპული ასპექტები, როგორც მილიონობით მიკრო მოვლენის შედეგი, ხოლო საზოგა-

დოებრივი კაპიტალის კვლავწარმოება ინდივიდუალური კაპიტალების მიმოქცევებად შეკრება, რომლებიც საკუთარ მიკროფიზიკურ ორბიტებზე, სხვადასხვა პერიოდულობითა და სიჩქარით მოძრაობენ. მიკროდან მაკრო დონეზე მოძრაობის გრაფიკული სიცხადე მარქსმა III ნაწილის შესავალში მოგვცა, რომელიც „საზოგადოებრივი კაპიტალის მიმოქცევას და კვლავწარმოებას“ ეხება:

„...ინდივიდუალური კაპიტალები მიმოქცევაში ერთიანდებიან, განსაზღვრავენ და საჭიროებენ ერთმანეთს და ამ მონაცვლეობით, ფორმირდებიან მთელი საზოგადოებრივი კაპიტალის მოძრაობად. როგორც ცალკეული კაპიტალის მეტამორფოზა წარმოადგენს რგოლს საქონელთა სამყაროს მეტამორფოზის – საქონელთა მიმოქცევის – მწკრივში, სწორედ ისე, ინდივიდუალური კაპიტალის მეტამორფოზა, მისი ბრუნვა, შეადგენს რგოლს საზოგადოებრივი კაპიტალის მეტამორფოზაში“. (Marx 1967b: 357-358)

კაპიტალისტური ეკონომიკა მარქსისეული ხედვით გაცვლათა უზარმაზარი კოლექციაა, თანმიმდევრული ინდივიდუალური მიმოქცევებით სავსე, სადაც ღირებულება ინახება, იზრდება ან მცირდება და სადაც საქონელი და ფული წინ და უკან გადადის ერთმანეთში თითოეული გაცვლისას და გადასცემს ერთმანეთს იმპულსებს თითოეული მიმართულებით. ეს სურათი ატომების მოძრაობას მოგვაგონებს ორგანული ქიმიის დიაგრამებიდან, რომლებიც ასე პოპულარული იყო მარქსის დროს. სწორედ ამგვარად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ კაპიტალისტი A, რომელიც ყიდის წარმოებულ საქონელს სხვა კაპიტალისტი B-ზე, რომელიც, თავის მხრივ, იყენებს ამ საქონელს წარმოების საშუალებად, იღებს ამგვარი რეალიზაციის შედეგად ფულის ნაწილს და ყიდულობს გარკვეულ ფუფუნების საგნებს კაპიტალისტი C-სგან; შემდეგ ყიდულობს სამუშაო ძალას მშრომელი D-სგან და ახალი წარმოების საშუალებებს კაპიტალისტი E-სგან, რომელიც, თავის მხრივ, ააქტიურებს სხვა ცალკეული კაპიტალების ახალ მიმოქცევებს.

ყველა შემთხვევაში, გაცვლა მომგებიანი უნდა იყოს სისტემისთვის, რათა მან საკუთარი თავი კვლავანარმოოს როგორც მიკრო, ისე მაკრო დონეზე. ამგვარად, *„ყველა მიმოქცევას აქვს შემდეგი საერთო: ღირებულების თვითგაფართოება, როგორც განმსაზღვრელი მიზანი“* (Marx 1967b:103), მაგრამ არცერთი გაცვლა არ არის აუცილებელი და გარანტირებული – ყველა კავშირი შეიძლება დაირღვეს ან არ რეალიზდეს საკუთარ მიზანში, რის გამოც არსებობს მუდმივი შესაძლებლობა მიკრო კრიზისის ან სულაც იმის, რომ მთელი სისტემა დაირღვევა. მარქსი უზარმაზარ მნიშვნელობას ანიჭებს გაცვლის სიმეტრიის დარღვევის შესაძლებლობას. რომელიმე მიკრო ჯაჭვის დარღვევა კაპიტალის მიმოქცევაში, მისი აზრით, კრიზისისა და კაპიტალიზმის დასასრულის შესაძლებლობასაც კი აჩენს, როგორც ეს ჩანს 1859 და 1867 წლებში გამოქვეყნებულ შემდეგ პასაჟებში: *„გაცვლის დაყოფა გაყიდვად და ყიდვად... შეიცავს სავაჭრო კრიზისის ზოგად შესაძლებლობას... რადგან საქონლისა და ფულის ანტითეზისი აბსტრაქტულია, ხოლო ყველა წინააღმდეგობის ზოგადი ფორმა ჩაქსოვილია შრომის ბურჟუაზიულ ფორმაში“* (Marx 1970: 96). გარდა ამისა:

„თუ საქონლის მიმოქცევის... ორ ურთიერთშემავსებელ ფაზას შორის დროითი ინტერვალი საკმარისად გაიზრდება, თუ გამიჯვნა შესყიდვასა და ყიდვას შორის ზედმეტად მკაფიო გახდება, მათ შორის ინტიმური კავშირი, მათი ერთობა – თავს კრიზისის წარმოებით დააფუძნებს. სახმარი ღირებულებისა და ღირებულების ანტითეზისი; წინააღმდეგობები, რომლებშიც ჩაბმულია კერძო შრომა, რათა მანიფესტაცია გაუკეთოს თავს, როგორც პირდაპირ საზოგადოებრივ შრომას, რაც ცალკეულმა კონკრეტული სახის შრომამ უნდა გაიაროს აბსტრაქტულ ადამიანურ შრომამდე; წინააღმდეგობები საგნების პერსონიფიკაციასა და საგნების მიერ პერსონის რეპრეზენტაციას შორის; ყველა ეს ანტითეზისი და წინააღმდეგობა, რომელიც შინაგანია საქონლებისთვის, დააფუძნებს თავს... საქონლის მეტამორფოზის ანტითეზისურ ფაზებად“. (Marx 1967a: 113-114)

მარქსისტების კრიზისის დღის შუქზე გამოაქვს კაპიტალისტურ სისტემაში სოციალური კვლავწარმოების შესახებ სიმართლე. ფულად და მოგებად საქონლის მეტამორფოზა ცხადი წინააღმდეგობებისა და საჭიროებების განგრძობით ჩახშობას მოითხოვს, თუმცა მაშინ, როდესაც საქონელსა და ფულს შორის კავშირი დროებით იკარგება, იზრდება უფსკრული, რომელსაც კაპიტალისტური ცხოვრების ყველა წინააღმდეგობის აფეთქება შეუძლია. როგორც ვხედავთ, მარქსისტების მთავარი წინააღმდეგობა „შრომის ბურჟუაზიულ წესშია“. ეს შეიძლება უმნიშვნელოდ გვეჩვენებოდეს მიმოქცევის სფეროში, რადგან ადამიანები სიკეთეებს ძირითადად იმისთვის ყიდულობენ, რომ დაიკმაყოფილონ საჭიროებები და არა იმათ გამო, ვინც ეს სიკეთეები შექმნა, მაგრამ საბაზრო გაცვლების პირველადი მიზანი ღირებულების გაფართოებაა და აქ შრომა, რომელიც საქონლად გარდაიქმნება, მთავარი ფაქტორი ხდება. მისივე „წინააღმდეგობებით“, რომლებიც მშრომელთა ბრძოლებიდან იწყება, შრომას შეუძლია შეკვეცოს კაპიტალისტების მოგება და კრიზისში შეიყვანოს მიმოქცევის პროცესი.

მარქსი შენიშნავს, რომ სოციალური კვლავწარმოების პროცესი ყველაფერს – ფულს, საქონელს, წარმოებას – უკან, საწყის წერტილში აბრუნებს, მაგრამ ეს დაბრუნება არ არის გარანტირებული, რამდენადაც საკუთარი თავის კვლავწარმოების პროცესში, კაპიტალიზმი მისსავე წინააღმდეგობებსაც აწარმოებს. *„კაპიტალისტური წარმოება... აწარმოებს არამხოლოდ საქონელს, არამხოლოდ ზედმეტ ღირებულებას, ასევე აწარმოებს და კვლავწარმოებს კაპიტალისტურ ურთიერთობას, სადაც ერთ მხარეს კაპიტალისტია, მეორე მხარეს კი – ანაზღაურებადი მშრომელი“*. (Marx 1967a: 578) შესაბამისად, ნაცვლად იმისა, რომ ბუნებრივი ყოფილიყო, წინააღმდეგობრივი და კონფლიქტური კაპიტალისტური ურთიერთობის კვლავწარმოება მუდმივად მოწყვლადი კრიზისისა თუ კატასტროფის დადგომის წინაშე.

მარქსის სოციალური კლავწარმოების თეორიის კრიზისი

გასაკვირი არ არის, რომ 1867 წელს „კაპიტალის“ I ტომის გამოქვეყნებიდან გვიან 1960-იან წლებამდე, „კრიზისის თეორია“ მარქსისტული აზროვნების მთავარი კომპონენტი იყო, მაშინ, როდესაც მცდელობა, გაუვნებელყოფილიყო კრიზისის საფრთხე, ბურჟუაზიული ეკონომიკის მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენდა. მარქსისტები დიდწილად ეთანხმებოდნენ და ხშირად უბრუნდებოდნენ მარქსის მოსაზრებებს სოციალური კლავწარმოების შესახებ (Palloix 1973; De Brunhoff 1976), მაგრამ მათი მთავარი მიზანი კაპიტალისტური კრიზისის შესაძლო მიზეზების დადგენა იყო, რაშიც მარქსი მცირედით თუ გვეხმარება. მომდინარეობს თუ არა კრიზისი სამომხმარებლო საქონელსა და მწარმოებლურ საქონელს შორის დისპროპორციიდან? გამოწვეულია თუ არა ის საერთო მოთხოვნის ქრონიკული უკმარისობით, თუ მოგების ნორმის დაცემაზე პასუხია ინვესტიციებისა და გაფართოების პერიოდებში? (Foley, 1986). მრავალჯერ ინტერპრეტირებულმა კაპიტალის ტექსტმა ვერ მოახერხა ამ საკითხის გადაჭრა.

და მაინც, „კრიზისის თეორიამ“ დააგროვა გარკვეული პროვოკაციული ჰიპოთეზები. კრიზისის თეორიის ველი, გრძელდება იმპერიალიზმის ლუქსემბურგისეული, ჰილფერდინგისეული, ლენინისა და ბუხარინისეული ნაკლმოხმარებაზე (Underconsumption) დაფუძნებული ინტერპრეტაციებიდან – კალეცკის მეორე მსოფლიო ომის დროინდელი „პოლიტიკური ბიზნესის ციკლის“ თეორიამდე, ბარანისა და სვიზის „რეალიზაციის“ ჰიპოთეზიდან – გვიან 1960-იანებში პოლ მათიკის „მოგების ნორმის დაცემამდე“ (Luxemburg 1968; Bukharin 1966; Kalecki 1971; Baran and Sweezy 1966; Mattick 1969).

კაპიტალის პირველი ტომის გამოქვეყნებიდან ძალიან მალე, ბურჟუაზიულმა პოლიტეკონომიამ მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა. ახალი სახელის, „ეკონომიკის“ ქვეშ, მან შეწყვიტა სოციალური გაცვლების ტოტალობის ახსნის ყველა მცდელობა და საკუთარი ყურადღება იმ გზისკენ მიმართა, რომელშიც რაციონალური გათვლის მე-

თოდები და სურვილების ველები ერთმანეთს ხვდება და ნებისმიერ კონკრეტულ დროს, ინდივიდუალური სუბიექტებისთვის (მომხმარებლები თუ კომპანიები) მაქსიმალურ სარგებელიანობას განაპირობებს. ან, სოციალური კვლავწარმოების შესახებ ძველი კითხვები აღარ იყო გარდამტეხი ახალი დისკურსის კატეგორიებისთვის, ისინი უმნიშვნელო გახდა ეკონომისტებისთვის. მეცხრამეტე საუკუნის გვიანდელ ეკონომისტებთან – როგორიცაა პარეტო, მენგერი, ვალრასი, იევონსი – არ შეგხვდებათ ისეთი ცნება, როგორიცაა კრიზისი. ბაზარი უნდა ისწრაფოდეს წონასწორობისკენ წარმოების ყველა ფაქტორის, სრული დასაქმების უზრუნველყოფით და თითოეულის სურვილის დაკმაყოფილებით. შესაბამისად, ერთი სვლის გაკეთებაც კი, წონასწორობიდან გარეთ, „შოკის“ ფორმას იღებს, ეკონომიკის სფეროსთვის რაღაც ეგზოგენური მოვლენის ფორმას, როგორიც შეიძლება იყოს, მაგალითად, ჩვეულებების ან გემოვნების ცვლილება, მიწისძვრა ან მთავრობის დადგენილება. ერთი სიტყვით, ამ ყველაფრის შედეგად ეკონომიკაში კვლავწარმოებისა და კრიზისის მარქსისტული პრობლემატიკის დაგინყების საუკუნე დადგა. ეს ვითარება დასრულდა 1960-იანებში, როცა მსოფლიო მასშტაბით ახალი სოციალური მოძრაობების ზრდამ, რომლებიც კაპიტალისტური საზოგადოების საფუძვლებს ემუქრებოდა, იძულებული გახადა ხელახლა გადაფასებულიყო ორივე მარქსისტული ანალიზი – კვლავწარმოების/კრიზისის შესახებ, ისევე როგორც, გადააზრებულიყო ბურჟუაზიული ეკონომიკის მიერ მათთვის თავის არიდების ფენომენი.

მარქსისტული თეორიის პრობლემა ის გახლდათ, რომ კვლავწარმოების ახსნა მან მხოლოდ კაპიტალისტს, ანაზღაურებასა და მშრომელს შორის ურთიერთობით შეძლო. არადა, 60-იანი წლების რევოლუციური სუბიექტები უმეტესწილად აუნაზღაურებლები იყვნენ: ნატურალურ წარმოებაში ჩართული ფერმერები მესამე სამყაროდან, დიასახლისები, სტუდენტები და ყველა ის „უმცირესობა“, რომელიც სინამდვილეში მსოფლიო მოსახლეობის ძირითად ნაწილს შეადგენს. მარქსის თეორია, პრაქტიკულად დუმდა ამ ფიგურების შესახებ, რის გამოც მრავალმა მარქსისტმა არასათანადო ყურადღება დაუთმო ან-

ტიკოლონიურ მოძრაობას პოლიტიკური პოტენციალისთვის, დედების მოძრაობას სოციალური უზრუნველყოფისთვის, შავი ძალაუფლების მოძრაობებს, სტუდენტებისა და ქალთა მოძრაობებს, ისევე როგორც, დღეს განსაკუთრებით აქტუალურ ადგილობრივ მოსახლეობათა წინააღმდეგობებს.

იმავე პრობლემას წააწყდნენ ბურჟუა ეკონომისტებიც, ვინაიდან „უმუშევრები“ და „არაპროდუქტიულები“ ნეოკლასიკური ეკონომიკის სინთეზში ქმნიდნენ ისტორიას და იქცნენ სახელმწიფო პოლიტიკებისა და კორპორატიული ინვესტიციის სუბიექტებად. საჭირო გახდა ახალი პარადიგმები; სახელმწიფოები და კორპორაციები ითხოვდნენ ახალ ანგარიშებს და ეკონომისტებიც დაუზარებლად გამოჩნდნენ მათ საშველად ახალი თეორიებით, რომლებიც ხელახლა იაზრებს არასაბაზრო სფეროთა ეკონომიკურ მნიშვნელობებს, ოჯახით დაწყებული, სექსუალობის, რასობრივი დისკრიმინაციის, განათლების გავლით – ჯანდაცვამდე. როგორც მარქსისტულ, ისე ბურჟუაზიულ კვლევით პროგრამებში კვლავ პრიორიტეტული გახდა ანალიზი, რომელიც მათ ადრე სოციალურ მეცნიერებებს, განსაკუთრებით კი, სოციოლოგიას დაუტოვეს. ამ ახალი აქტივობების ბირთვი სწორედ სოციალური კვლავწარმოების კონცეფციის ხელახალი შესწავლა იყო.

ამ დროს გამოჩნდა სამი ახალი კვლევითი პროგრამა სოციალური კვლავწარმოების შესახებ, რომლებსაც მარქსისტული და ბურჟუაზიული პოლიტიკონომიის ნაკლოვანებისთვის უნდა ეპასუხა. ყოველი მათგანი შეიძლება გავიგოთ, როგორც ერთის მეორეზე განზოგადება, საქონელი-ფული-წარმოების მიმოქცევის წრიდან, რომელიც მარქსმა წარმოადგინა. ეს პროცესი იწყება საქონლისგან (ს), რომელიც იცვლება ფულზე (ფ), რომლითაც შეძენილია საქონლის წარმოების საშუალებები და ჩაშვებულია წარმოების პროცესში (წ), რაც, თავის მხრივ, აწარმოებს ახალ საქონელს (ს'), რომელიც იმავე მეტი ღირებულების შემცველია, ვიდრე მის წარმოების პროცესში ჩადებული ფული. ამ პროცესის თითოეული მომენტი, რომელიც საქონლიდან (ს) გაცვლის სხვადასხვა საშუალებით (ფ და წ) მეორე საქონლამდე (ს') მოძრაობს,

როგორც გაზრდილი ზედმეტი ღირებულება, გვაძლევს ეკონომიკურის სოციალურზე განზოგადების საშუალებას. კვლავწარმოებისა და კრიზისის ახალი თეორიები ერთმანეთისგან სწორედ იმით განსხვავდება, თუ სოციალური კვლავწარმოების მიმოქცევის კონკრეტულად რომელ ნაწილს განაზოგადებს.

სასაქონლე ფორმის ტოტალიზაცია: ბაზარი ყველაფერია

პირველი მიდგომა სოციალურ კვლავწარმოებას საქონლის ფორმის განზოგადებით ხსნის. კლასიკური პოლიტიკური ეკონომია საქონელს განსაზღვრავს როგორც რაიმეს, რასაც ვინმე ფლობს და რისი გაცვლაც კანონიერად შეიძლება. თუმცა, „განვითარებულ“ ფულად ეკონომიკებშიც კი, სადაც სასაქონლე ფორმა ცხოვრების ყველა სხვა ასპექტზე დომინანტი გვეჩვენება, ბევრი ისეთი რამ გვხვდება, რაც ამ ფორმას გაურბის. საშინაო შრომის უმეტესი ნაწილი აუნაზღაურებელია, მათ შორის, სქესობრივი აქტების უმეტესობა; ბავშვების უმეტესობა ფულზე გასაცვლელად არ ჩნდება, ყველა ხმა პირდაპირ გაყიდული არ არის და ა.შ. აშშ-ის მოსახლეობის დიდი ნაწილი არც ხელფასს გამოიმუშავებს და არც კერძო კაპიტალისტია, საშუალო სტატისტიკური ადამიანის დღეების უმეტესობა კი არ არის პირდაპირ სახელფასო-მოგების გამომუშავების აქტივობაში ჩართული. სიყვარულის, მეგობრობის, ძილისა და სიზმრების, ავადმყოფობებისა და სიკვდილის ვრცელი ტერიტორია, ისევე, როგორც რელიგიური, სამეცნიერო, ან სახელოვნებო აქტივობები სოციალური კვლავწარმოების გადამწყვეტი ასპექტებია, რამდენადაც ისინი უსხლტებიან სასაქონლე ფორმას – ან უბრალოდ, ასე ჩანს. არსებობენ ეკონომისტები, მათ შორის, ბევრი, რომლებიც მზად არიან იდავონ იმაზე, შეგვიძლია თუ არა ოდესმე თავი დავაღწიოთ სასაქონლე სამყაროს.

როგორც ბლემ პასკალმა აჩვენა მეჩვიდმეტე საუკუნეში, საბაზრო ლოგიკა სულის გადარჩენის საკითხსაც კი შეიძლება მიემართოს, როცა ის ამტკიცებდა, რომ გონიერ ადამიანს უნდა სწამდეს ღმერთი

და საკუთარი ენერგია ქრისტიანული წესით ცხოვრებაში უნდა ჩადოს, მაშინაც კი, როცა უსასრულოდ მცირედი ალბათობა არსებობს იმისა, რომ ქრისტიანული რწმენა, შესაძლოა, ჭეშმარიტი იყოს, რადგან ჯოჯოხეთში მოხვედრის უსასრულო ტკივილი, რომელიც გამრავლებულია ქრისტიანული რწმენების ჭეშმარიტების მცირე ალბათობაზე, მაინც ბევრად მეტია, ვიდრე იმ მორალური ცხოვრების წარმართვის დისკომფორტი, რომელიც ქრისტიანული რწმენების სიმცდარის ფართო შესაძლებლობაზე მრავლდება.

პასკალის ცნობილი ფსონი დევს მოდელზე, რომელსაც ზოგმა „ადამიანის ქცევისადმი ეკონომიკის მიდგომა“ ან „რაციონალური არჩევანის თეორია“ უწოდა, ზოგმა – „ნეოლიბერალიზმი“, ზოგიერთი კი მას აღწერს, როგორც „ეკონომიკური იმპერიალიზმის“ ფორმას [(McKenzie and Tullock 1978), (Tullock 1972), (Boulding 1969)]. თუკი შეიძლება სულს ისე მოეყვნენ, როგორც საქონელს, რომელშიც ინვესტიცია უნდა ჩაიდოს, მაშინ ჩვენი მოცალებობითი დრო, ჩვენი ბავშვები, სექსუალური სურვილები, ჩვენი რევოლუციისადმი ვნებაც კი, ღიაა ამ ოპერაციისთვის კაპიტალიზმის დომინაციის პირობებში. სულ მცირე, ეს იყო ნობელის პრემიის ლაურეატის, ჰარი ს. ბეკერის პრეტენზია, როდესაც აცხადებდა, რომ მისი ეკონომიკური მიდგომა გამომდინარეობდა ქცევის მაქსიმიზაციის, საბაზრო წონასწორობისა და სტაბილური უპირატესობების შესახებ ერთობლივი დაშვებებისგან, *„რომელთა უღმობლად და აუღელვებლად გამოყენება, შეადგენს ეკონომიკური მიდგომის გულს, როგორც მე ვხედავ“*. (Becker 1976: 5)

ბეკერის ანალიზისთვის იდეალური „ქცევა“ ან „აგენტთა ქსელი“ (მაგ., დაქორწინებული წყვილი, რომელიც იქცევა, როგორც იდეალური კავშირი) ყოველ გადანყვეტილებას (ჰყავდეთ თუ არა ბავშვი, ეძინოთ თუ ადგნენ, გაიხეხონ თუ არა კბილები) იღებს, როგორც რაციონალური მომხმარებელი მანქანის არჩევისას. ბეკერის მოდელი, თავისი არსით, სასაქონლე ლოგიკას იმ ფენომენებისა და აქტივობებისკენ მიმართავს, რომლებიც კანონით ან მორალურად ხელშეუხებელია, როგორიცაა ბავშვები, ხმა, სიცოცხლე და სექსუალობა; ან ექსპლი-

ციტურად არ არის მოცემული ეკონომიკური ღირებულების სახით (მაგ., იშვიათია, ვილაცას იმისთვის უხდიდნენ, რომ იოცნებოს). ბაზრის მოდელად აღებით, ბეკერი და „რაციონალური არჩევანის“ სხვა თეორეტიკოსები ხსნიან, თუ როგორ აკეთებს ხალხი არჩევანს თავის პირად ცხოვრებაში. „რაციონალური აგენტი“ ყველა შესაძლებლობას, როგორც საქონელს, ისე უნდა მიუდგეს, მასზე მიკრული ფასით; ითვლიდეს რა რაოდენობის დროსა და ფულს მოითხოვს, მაგალითად, ბავშვის მშობლობა, ან საღამოს გატარება შეყვარებულთან, მაშინ, როდესაც მისი დროის ღირებულება იზომება ფულის რაოდენობით, რაც მას შეუძლია იმავე დროის განმავლობაში გამოიმუშაოს ფორმალურ შრომის ბაზარზე. „რაციონალურ აგენტს“ სავარაუდოდ, შეზღუდული ბიუჯეტი აქვს, რომელიც უნდა გამოითვალოს, როგორც დროის რაოდენობა, რადგან ეს აძლევს მას საბაზრო ღირებულებას. ამიტომ, მან ალბათ, ის კომბინაცია უნდა აირჩიოს – როგორც ამას საქონლების შემთხვევაში შეძლებდა – რომელიც მაქსიმალურად გაზრდის მის სარგებლიანობას. ბეკერი არ გვარწმუნებს იმაში, რომ დღევანდელი ადამიანები ამ „ეკონომიკური წინასწარდაშვებების“ შესაბამისად იქცევიან, თუმცა სჯერა, რომ ყველა რეალური „ქცევის“ შედარება შეიძლება იმასთან, რასაც იდეალურად რაციონალური არსება გააკეთებდა, როგორც ბაზრის „ეკონომიკური“ წინასწარდაშვებების განსახიერება; სჯერა, რომ მანძილი რეალურ და იდეალურ შედეგებს შორის ექვემდებარება გამოანგარიშებას.

„რაციონალური არჩევანის“ მიდგომამ ეკონომისტებს არამხოლოდ იმის საშუალება მისცა, საკუთარი ანალიზები სოციალურ ცხოვრებაზე განეცრცოთ, რასაც, იქამდე ძირითადად, აიგნორებდნენ (იმიტომ, რომ მას ეკონომიკურად უმნიშვნელოდ მიიჩნევდნენ, ან იმიტომ, რომ მათი გასაქონლება კანონიერად იზღუდებოდა). 1980-იან წლებში, ნეოლიბერალური პერსპექტივის მზარდმა ჰეგემონიამ, რომელმაც ბაზარი ყველა სოციალური გადაწყვეტილების მიღების არბიტრად აქცია, ამ თეორიას ახალი გამოყენება მოუძებნა. სუროგატული დედობა, ბავშვთა აყვანის ბაზარი, ორგანოების ლეგალური ტრაფიკი – ყველა ეს აქტივობა ლეგალური სტატუსის მიღების მიზნით იყენებს ამ თეორიას.

ნეოლიბერალებს სურთ, ეს ახალი „ვაჭრობები“ მთლიანად ლეგალიზებული იყოს, მათ სურთ შეიმუშაონ პოლიტიკები, რომლებიც ამ სფეროში შეზღუდვებს გააქრობს (მაგ., სუროგატი დედების წინააღმდეგობას, უარი თქვან მათთვის დავალებულ ბავშვებზე) და მაქსიმუმამდე გაზრდის ამ გაცვლების სოციალურ სარგებელს. ასევე, მათ სურთ აღმოფხვრან ცხოვრების ამ სფეროების კომერციალიზების სტიგმა და სწორედ აქ ხდება „რაციონალური არჩევანის თეორია“ მნიშვნელოვანი. ნეოლიბერალური პოლიტიკების ლოგიკური დასკვნა და მისწრაფება იმაში მდგომარეობს, რომ განახორციელოს ბეიკერის „ეკონომიკური მიდგომა“ სოციალური და ინდივიდუალური ცხოვრების ყველა ასპექტში ისე, რომ სასაქონლე ლოგიკას შეეძლოს შეაღწიოს იმ ველებშიც კი, რომელთა მოხმარებასაც იქამდე კრძალავდა მორალური ან ფსიქოლოგიური წინასწარგანწყობები. (Posner 1992: 3-4)

მას შემდეგ, რაც „რაციონალური არჩევანის“ თეორიას იყენებს ისეთი სფეროები, როგორიც, მაგალითად დემოგრაფიაა, მას შეუძლია პრეტენზია ჰქონდეს სოციალური კვლავწარმოების ზოგად თეორიასთანაც, როგორც ფორმალური, ისე არაფორმალური გაცვლების ჩათვლით. ამრიგად, შემთხვევითი არ არის, რომ სასაქონლე ლოგიკის ეს განზოგადება იწვევს „ახალ ინსტიტუციურ ეკონომიკას“. ეს ახალი ეკონომიკა ცდილობს „რაციონალური ახსნა“ (და გამართლება) მოუძებნოს საქონლის, ფულის, კომპანიების და თვით კაპიტალიზმის არსებობას, როგორც ასეთს (რაც კაპიტალიზმს ისეთივე სტიმულს აძლევს, როგორც შუასაუკუნეების ფილოსოფია აძლევდა ეკლესიას, როდესაც ცდილობდა ღმერთის არსებობა „დაემტკიცებინა“).

ერთ-ერთი მთავარი კითხვა „ინსტიტუციური ეკონომიკისთვის“ იმაში მდგომარეობს, თუ როგორ შეიძლება აღირიცხოს სუპრა-ინდივიდუალური სტრუქტურების არსებობა და კვლავწარმოება იმ დრამატული ცვლილებების გათვალისწინებით, რომლებიც ამ სტრუქტურების შემქმნელი ინდივიდების პრეფერენციებში ხდება (Williamson 1994). თუ სოციალური ცხოვრების ყველა ასპექტი დეტერმინირებულია სასაქონლე ლოგიკით, ადამიანების ატომიზირებულ სურვილებზე დაყრდ-

ნობით; და თუ ადამიანების მიერ უპირატესობების მინიჭება განგრძობითად იცვლება, რატომ უძლებს ზოგიერთი ინსტიტუტი (მაგალითად, ფულადი სისტემა) გრძელ ისტორიულ პერიოდებს? პასუხი მოცემულია „ტრანზაქციის ხარჯების“, ამ დამატებითი ხარჯების კონცეფციაში, რომლებიც მონაწილეობს საქონლის გაცვლის, წარმოებისა და მოხმარების პროცესში. „ტრანზაქციული ხარჯის“ კლასიკური მაგალითი ტრანსპორტის ხარჯებია, თუმცა გულისხმობს სხვა ხარჯებსაც, მაგალითად, საბაზრო ფასებზე ინფორმაციაზე წვდომის ხარჯებს. კლასიკური მიდგომა დღეს ამტკიცებს, რომ ფულადი გაცვლის „ტრანზაქციის ხარჯები“ უფრო დაბალია, ვიდრე მისი ალტერნატივის, ბარტერული სისტემის შემთხვევაში იქნებოდა, რადგან ტრანსპორტირებისა და ინფორმაციის ხარჯები – იზოვო ვინმე, ვისაც აქვს ის, რაც შენ გჭირდება და უნდოდეს ის, რაც შენ გაქვს – ბარტერულ სისტემაში ძალიან მაღალია (Clower 1967). ფულადი სისტემა საქონლის ფულზე გაცვლის და ამ ხარჯების მცირე მიმოქცევის საშუალებას გვაძლევს. სწორედ ეს ხდის (როგორც გვეუბნებიან) ფულადი სისტემის ინსტიტუტს ყველა საბაზრო მონაწილისთვის ხელსაყრელს. „ინსტიტუციური“ მიდგომის თანახმად, როცა ფულადი სისტემა ჩნდება, მისი პოზიტიური მახასიათებლები ყველასთვის თვალსაჩინოა და ეს არის მიზეზი, რის გამოც ის სიცოცხლისუნარიანია და კვლავწარმოებულია დროთა განმავლობაში.

მარტივია დავინახოთ, თუ რატომ არის ეს „ეკონომიკური მიდგომა“ ნეოლიბერალური იდეოლოგიის სრულყოფილი გამოხატულება. სუბრა-ინდივიდუალური სტრუქტურების ინდივიდთა რაციონალურ არჩევანთა შედეგად ახსნით, ის სასაქონლე ფორმას სიცოცხლის ყველა ასპექტზე აზოგადებს და ისე წარმოგვიდგენს კაპიტალიზმის საბაზო კომპონენტებს, როგორც სოციალურ სამყაროში გონიერების განსახიერებას. ეს მიდგომა არ იმჩნევს იმ სუბიექტების რწმენებსა და სურვილებს, რომელთა ქცევასაც საერთოდ ვერ ხსნის – მაგალითად, უამრავ ქალს, რომელიც საშინაო შრომისთვის ანაზღაურებას ითხოვს – არა იმისთვის, რომ მცირე მეწარმე გახდეს, არამედ იმისთვის, რომ შრომა შეუმსუბუქდეს და მიაღწიოს ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას

(Federici, 1982). ასეთივეა ამ საუკუნეში მიმდინარე, ნატურალურ მეურნეობაში ჩართული ფერმერების ბრძოლაც, სლოგანის ქვეშ: „მიწა და თავისუფლება“ (Tierra and Libertad), რაც სულაც არ ნიშნავს უძრავ ქონებასა და პროდუქციის ფულზე გაყიდვას. მიწის მოთხოვნით, 1910-1917 წლების მექსიკური რევოლუცია და 1994 წლის ზაპატისტების მოძრაობა სწორედ დეკომოდიფიკაციის სურვილს გამოხატავდა და სურვილს, გამოეგლიჯათ მიწები როგორც სოფლის მეურნეობის ბიზნესის ძალაუფლებისთვის, ისე უძრავი ქონების მფლობელებისთვის. (Collier and Quaratiello 1994)

„რაციონალური არჩევანის“ კიდევ უფრო ღრმა პრობლემა ის არის, რომ მას არ შეუძლია სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის არავითარი კონცეპტუალიზაცია გარდა გარეგანი შოკებისა, რომლებიც სასაქონლე სისტემისთვის ეგზოგენურია. შოკები გარედან უნდა მოდიოდეს, რადგან ყველა პროცესი სისტემის „შიგნით“ მართულია რაციონალური აგენტების გადანყვეტილებებით, რომლებიც შეზღუდული ბიუჯეტის ფარგლებში მოქმედებენ და წინასწარგანსაზღვრულნი არიან სასაქონლე წარმოებით, რომელმაც წონასწორობა უნდა აღადგინოს. ამგვარი ახსნა ნეოკლასიკური ეკონომიკის მიერ კრიზისების სტანდარტულ ახსნას ჰგავს, რომლის თანახმადაც, გემოვნებების ცვლილება, თუ ბუნებრივ ან სოციალურ გარემოში მიმდინარე ცვლილებები (შოკოლადზე მოთხოვნილებიდან – ნავთობის ახალი ველების აღმოჩენამდე) ფასის მექანიზმის საშუალებით გადასცემს ინფორმაციას ახალი სურვილების, ახალი სასაქონლე ტრენდების, ახალი შეზღუდვების შესახებ. ეს არგუმენტი გვეუბნება, რომ რაციონალური ეკონომიკური აგენტი ახალი ფასის სტრუქტურების ინტერპრეტაციას გონებაში თავის ბიუჯეტთან შესაბამისობაში ახდენს, და შესაბამისად, მისი გაცვლითი ქცევაც იცვლება. ვინაიდან გატარებულია ბაზრის ფილტრში, ამ ცვლილებამ შეიძლება კატასტროფული შედეგები გამოიწვიოს, მაგალითად, უმუშევრობის მოულოდნელი ორმოები ან გასაყიდად დარჩენილი საქონლის ფართო მარაგები. თუმცა, დროსთან ერთად, წონასწორობა სავარაუდოდ, აღდგება: უმუშევარი გადავა ადგილას, სადაც მაღალი დასაქმებაა ან დათანხმდება უფრო დაბალ

ხელფასს თავისი შრომისთვის; ხოლო გასაყიდი საქონლის ფასი დაეცემა ან საქონელი განადგურდება, თუ მისი შენახვის ხარჯი აღემატება მომავალში მისი სავარაუდო გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავალს. რეგულირების ბოლოს, მიიღწევა ახალი წონასწორობა, ბაზრის ყველა მონაწილის მაქსიმალური კმაყოფილებით (ან, სულ მცირე, მათი, ვინც გადარჩენა მოახერხა), როგორც ეს კრიზისამდე იყო.

ერთი სიტყვით, რაც ნეოკლასიკური მოდელი განზოგადდა, რათა ალყა შემოერტყა სოციალური ცხოვრების ყველა იმ სფეროსთვის, რომელიც იქამდე გამორიცხული იყო ფორმალური საბაზრო ურთიერთობების შესწავლის სფეროდან, გაჩნდა ერთი ლოგიკური პრობლემა. სასაქონლე ლოგიკის განზოგადება, მაგალითად, პოლიტიკის ან ფილოსოფიის სფეროებზე, იწვევს იმას, რომ ამ სფეროებში მიმდინარე ცვლილებები ვეღარ შეფასდება ვერც „ეგზოგენურად“, და ვერც რაიმე ისეთად, რაც ფუნქციონირებს, როგორც შოკის წყარო, რათა მათში კრიზისების გამომწვევი მიზეზები დავინახოთ. თუ სურვილების ახალი კასკადი ან ახალი სახელმწიფო პოლიტიკა რაციონალური არჩევანის შედეგია, მაშინ ის შეუძლებელია იყოს კრიზისის გამომწვევი წყარო სისტემის გარედან. ის ფორმალური ბაზრის ნაწილი ხდება. შესაბამისად, ნეოკლასიკურმა მოდელმა ან ახალი გარე სისტემური სფერო უნდა გამოიგონოს, ან დათანხმდეს შესაძლებლობას, რომ რაციონალური არჩევანის სისტემა წონასწორობისკენ კი არ მიდის, არამედ თავად ქმნის თავის შიგნით უწესრიგო ძალებს. სხვა სიტყვებით, სასაქონლე ლოგიკის განზოგადებას სოციალური კვლავწარმოების სივრცეზე თავად ნეოკლასიკური თეორიის ლოგიკური ჩარჩო შეჰყავს კრიზისში.

გაცვლის გენერალიზაცია

სოციალური კვლავწარმოების შესახებ მეორე მიდგომა სასაქონლე გაცვლას სოციალური გაცვლის უფრო ზოგადი ურთიერთობების ცალკეულ შემთხვევად განიხილავს. ამ თეორიის მთავარი წარმო-

მადგენლები გრანოვეტერი და ფუკო არიან, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ საბაზრო ურთიერთობები სოციალური ურთიერთობების ფართო ქსელებშია „ჩაშენებული“. გრანოვეტერი, რომელიც კარლ პოლანის შრომას ეხმიანება, იზიარებს ნდობისა და ვალდებულების, როგორც არსებითი პირობების მნიშვნელობას საბაზრო ურთიერთობების არსებობისა და ჩამოყალიბებისთვის. ის ამტკიცებს, რომ ზოგადი ბოროტ-მოქმედებისა და ოპორტუნიზმის საწინააღმდეგოდ გარკვეული დაცულობისა და ურთიერთნდობის გარანტიების გარეშე, ყველაზე მარტივი საბაზრო ტრანზაქციის განხორციელებაც კი შეუძლებელი იქნებოდა. როგორ შეიძლება მივმართოთ ბაზარს – გვეუბნება არგუმენტი – თუ ვერ მოვიპოვეთ ვერანაირი სანდო ინფორმაცია, ან თუ ვერასდროს მოვადუნეთ მგერა იმისგან, რასაც ვფლობთ, მისი დაკარგვის შიშით?

მტკიცება იმაში მდგომარეობს, რომ დაცულობა და გარანტიები მიიღწევა საბაზრო ურთიერთობების „ჩაშენებით“ კონკრეტულ ადამიანთა ურთიერთობების „ქსელებში“ (Granovetter 1992: 60). სხვა სიტყვებით, სოციალური კვლავწარმოება დგას ურთიერთგაზიარებასა და გადამანაწილებელ ურთიერთობებზე, ისევე, როგორც საბაზრო გაცვლები (Polanyi 1992). გრანოვეტერის მიხედვით, მხოლოდ არაგამომყენებლური პერსონალური ურთიერთობების – ურთიერთალიარებისა და ლოიალურობის – კონტექსტში შეგვიძლია გავიგოთ „ალტრუისტული“ ქცევა, რაც საჭიროა სასაქონლე ბაზრის ოპერაციებისთვის, ეგოისტ მყიდველებსა და გამყიდველებს შორის რომ ხორციელდება. პარადოქსულია, რომ ეკონომიკური აგენტის არსებობა, რომელსაც შეუძლია ბოლომდე კონტრაქტის ერთგული დარჩეს, დამოკიდებულია სოციალური ქცევის არაეკონომიკურ ფორმებზე, რომელთა სწავლაც მხოლოდ ბაზრამდე, მის გარეთ არსებულ გარემოში შეიძლება. რეალურად, გრანოვეტერი „ბაზრის ჰუმანიზაციას“ ახდენს იმის მტკიცებით, რომ ნდობა, საზოგადოებრივი სოლიდარობა და ურთიერთგაზიარება საბაზრო საზოგადოების წინასწარგანწყობებია და არა მის მიერ გამოწვეული გარემოებები. თუმცა, ეს პოზიცია მნიშვნელოვან წინააღმდეგობას აწყდება: განვითარებული საბაზრო ურთიერთობების შინაგანი ტენდენცია სწორედ სოლიდარობის, ნდობის და ურ-

თიერთგაზიარების ურთიერთობათა დესტრუქციაა, რაზეც, ის, წესით, დამოკიდებულია.

ორივესთვის, პოლანისა და გრანოვეტერისთვის, სწორედ ეს ტენდენციაა სოციალური კვლავწარმოების კრიზისზე პასუხისმგებელი. პოლანიმ, მაგალითად, აღწერა, თუ როგორ გაანადგურა მეთექვსმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში კაპიტალიზმის აღმშენებელმა – მიწის, შრომისა და ფულის „დიდმა ტრანსფორმაციამ“ საქონლად – შუასაკუნეების ევროპის საბაზრო ურთიერთობებში ჩაქსოვილი სოციალურობა. მაგრამ როგორ გახდა შესაძლებელი თავად „დიდი ტრანსფორმაცია“ და რატომ უნდა ამსხვრევდეს ბაზარი იმას, რაც სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია მისივე არსებობისთვის? თუ გრანოვეტერის და პოლანის დაშვებებს დავჯერდებით, ასეთი ფენომენები გაუგებარი დარჩება.

ეს ჩიხი თვალსაჩინო ხდება „კომუნიტარიანიზმის“ პოლიტიკებით. ეს ის მოძრაობაა, რომელშიც გრანოვეტერისა და პოლანის თეორიები თავის პოლიტიკურ გამოხატვას პოულობს. მოხალისეობისთვის ახალი სიცოცხლის შთაბერვით, „არასამთავრობო ორგანიზაციების“ ქება-დიდებათა და „არაკომერციული სექტორისთვის“ წინასწარი საფუძვლის ჩაყრით (Etzion 1988, 1995, Rifkin 1995), კომუნიტარიანიზმი საბაზრო ეკონომიკის სასარგებლო სვლას აკეთებს, ოღონდ „ადამიანური სახით“. გრანოვეტერის მსგავსად, კომუნიტარიანელებს სწამთ, რომ სასაქონლე ლოგიკის ტრიუმფი, როგორც ეს ნეოლიბერალთა მისწრაფებებშია – ძირს უთხრის იმავე საბაზრო საზოგადოებას, რომლის კონსოლიდაციაც სურს. ამრიგად, ამ მიდგომით შთაგონებული არასამთავრობო ორგანიზაციები მთელი პლანეტის გარშემო ჩაებნენ ნეოლიბერალური სტრუქტურული რეგულირების პოლიტიკების მიერ გამონეულ კატასტროფებთან ბრძოლაში, რათა გადაერჩინათ კაცობრიობა, მაგრამ ამ პროცესით, გადარჩენაში ბაზარსაც ეხმარებოდნენ და საბოლოო ჯამში, ეხმარებოდნენ სწორედ იმ პოლიტიკებს, რომლებმაც ასეთი კატასტროფების განვითარება გახადა შესაძლებელი.

ამ წინააღმდეგობებმა, შესაძლოა, ნაწილობრივ ახსნას, თუ რატომ დაჩრდილა მიშელ ფუკოს შრომამ 1968 წლის შემდგომი პერიოდის ინტელექტუალურ წრეებში გრანოვეტერისა და პოლანის ანალიზი. „ეკონომიკური ცხოვრების სოციოლოგიის“ სხვა თეორეტიკოსების მსგავსად, ფუკო ეთანხმება ამრს, რომ არაგასაქონლებადი ურთიერთობები კაპიტალისტური გაცვლის შესაძლებლობის პირობაა. თუმცა მაშინ, როდესაც გრანოვეტერი ჰომოეკონომიკუსის ცხოვრებისთვის აუცილებელ მორალურ გეშმარიტებებზე ამახვილებს ყურადღებას, ფუკო კითხვას თავად „რაციონალურობის“ და „რაციონალური ეკონომიკური აგენტის“ კონცეფციებს უსვამს. ადრეული 1960-იანი წლებიდან ადრეულ 1980-იან წლებამდე დაწერილ ისტორიულ შრომათა სერიებში, ის ასაბუთებს, რომ რაციონალურობა არამხოლოდ სოციალური კონსტრუქციაა, არამედ ფორმირდება ძალაუფლებრივი ურთიერთობების ველში და შეადგენს „გენერალურ ეკონომიკას“. ეს უკანასკნელი არ ფუნქციონირებს წინასწარ მოცემული რაციონალური ეგოს გათვლების შესაბამისად (როგორც ეს სასაქონლე ლოგიკის თეორეტიკოსებს სჭეროდათ), რადგან სწორედ ეს ძალაუფლებრივი ურთიერთობები განსაზღვრავს, რა იქნება „რაციონალურობა“ და „ეგო“ თითოეულ კონკრეტულ ეპოქაში. (Foucault 1971a; Foucault 1971b; Foucault, 1973; Foucault 1977; Smart 1983: 123-137)

ძალაუფლებრივი ურთიერთობები ისეთივე არსებითია ფუკოს სოციალური კვლავწარმოების ანალიზისთვის, როგორც მარქსისთვის. პოლანისა და გრანოვეტერის მიერ წარმოდგენილი ოპტიმისტური სურათის ნაცვლად, სადაც ურთიერთგაზიარების ურთიერთობები გარს შემოჰხვევია ნებისმიერ ეკონომიკურ აგენტს, ფუკოს შრომა მწუხარე სცენარს გვიპირისპირებს, სადაც ეკონომიკური რაციონალურობა იმ რეჟიმების გენეტიკური ნაშიერია, რომლებიც ორგანიზებულად აწარმოებდნენ ტკივილს, დევნას, კონტროლს და, ასევე, ტექნოლოგიებს, რომელთა მეშვეობითაც ძალაუფლება „სხვებზე“ გამოიცდება (შეშლილებზე, ავადმყოფებზე, კრიმინალებზე, სექსუალურ დევიანტებზე).

თუმცა ფუკო უკუაგდებას ძალაუფლების ტრადიციულ ხედვას. ის, პირველ რიგში, აკრიტიკებს ძალაუფლების „იურიდიულ/მონარქიულ“ მოდელს, რომელიც სტაბილიზაციის ცენტრალურ ღერძს წარმოადგენს (კანონის უზენაესობა ან ღვთივკურთხეული მეფე) სოციალური იერარქიის მწვერვალზე და რეპრესიას უკეთებს ნებისმიერი ნორმიდან დევიაციას. ნიცშეს სლოგანის, „ღმერთი მკვდარია“, გამეორებით, ფუკო ამბობს, რომ არ არსებობს მმართველი კლასი, მსაჯული ან მეფე, რომელიც კანონს ყველა სოციალური აგენტისთვის დააწესებდა და მის დამრღვევებს სიკვდილით დასჯდა. არც ამ ძალაუფლების ოპოზიციური კლასობრივი ბრძოლა არსებობს, მისი წესებისა და აკრძალვების მიმართ. „მმართველსა და მართულს შორის არსებული ბინარული და ყოვლისმომცველი წინააღმდეგობის“ ნაცვლად, რომელიც ყველა ძალაუფლებრივი ურთიერთობის ძირითად მატრიცად გვევლინება, ის აღმოაჩენს „ძალდომიერობითი ურთიერთობების“ ყველგანმყოფ მრავალფეროვნებას, რომლებიც „რეაქციაში შედიან წარმოებით ძალებთან, ოჯახებთან, ჯგუფებთან, ინსტიტუტებთან, და სოციალური სხეულის დანაწევრების ფართომასშტაბიანი ეფექტების საფუძველს ქმნიან“ . (Foucault 1981: 94)

ფუკო ასევე უარყოფს მიდგომას, რომ „ძალაუფლება“ მხოლოდ, ან პირველ რიგში, აკრძალვების სტრუქტურით ოპერირებს და ამის ნაცვლად, მის პროდუქტიულ ხასიათზე სვამს აქცენტს. ძალაუფლებრივი ურთიერთობები არამხოლოდ კრძალავს საზოგადოებრივ ან ინდივიდუალურ შესაძლებლობებს, არამედ აწარმოებს ახალ სტრატეგიებს, კონტროლის ტექნიკებს (რაც კარგად გამოჩნდა „გონივრულობის“ და „ეკონომიკური რაციონალურობის“ განვითარებით) და, შესაბამისად, აწარმოებს ახალ შესაძლებლობებს საზოგადოებრივი ინდივიდისთვის.

როგორც ცნობილია, ფუკოს ნაშრომების დიდი ნაწილი ძალაუფლების ახალი რეჟიმების გამოჩენას აღწერს. კერძოდ, ამ კონტექსტში გავლენიანია მისი ანალიზი „ბიოძალაუფლების“ განვითარების შესახებ, რომელსაც ის განსაზღვრავს, როგორც ევროპული საზოგადოების განმასხვავებელ ნიშანს „მოდერნულ ერაში“, მეთვრამეტე საუკუნესთან

ერთად რომ დაიწყო. ამ ტერმინით ფუკო აღწერს ძალებს, რომლებზეც ისტორიულად დამოკიდებული იყო კაპიტალისტური ურთიერთობების საზოგადოებრივი კვლავწარმოება და, თავის მხრივ, კაპიტალიზმის განვითარება. ამრიგად, „ბიოძალაუფლება“ ბევრი რამით ჰგავს მარქსის „სამუშაო ძალის“ კონცეფციას და მართლაც, ფუკომ აღიარა, რომ კაპიტალიზმი შეუძლებელი იქნებოდა მწარმოებლურ ძალებში კონტროლირებული სხეულების ჩართვისა და ეკონომიკური პროცესების შესაბამისად პოპულაციის რეგულირების გარეშე (Foucault 1981: 140-141). თუმცა, ის ამატებს, რომ „ეს არ იყო ყველაფერი, რასაც კაპიტალიზმი მოითხოვდა, მას ასევე სჭირდებოდა ამ ორივე ფაქტორის ზრდა, მათი გაძლიერება, ისევე როგორც მათი მორჩილება და მათზე ხელმისაწვდომობა; მას უნდა ჰქონოდა ძალაუფლების მეთოდები, რითიც შეძლებდა ძალების, მიდრეკილებებისა და ზოგადად, ცხოვრების ოპტიმიზაციას იმის გარეშე, რომ პარალელურად, ყოველივე ეს უფრო რთულად სამართავი გაეხადა“ (ibid.).

ამრიგად, მაშინ, როდესაც მარქსი კონცენტრირდება ძალაუფლებრივ ურთიერთობებზე საწარმოში, ფუკო აკვირდება სექსუალობის მეცნიერებების განვითარებას (დემოგრაფიიდან ფსიქოანალიზამდე), რომლებიც მეცხრამეტე საუკუნიდან ამოიზარდა, რათა ეკონტროლებინათ და განევითარებინათ ბიოძალაუფლების მთავარი კომპონენტი: სექსუალობა. ამ კუთხით, მისი თეორია განტვრეტს ფემინისტური და გეი მოძრაობების გარკვეულ შიდა დინებებსაც, რომლებსაც თანაბრად რეპრესირებული სექსუალობა აქვთ და ვისთვისაც ოჯახი ძალაუფლებრივი ურთიერთობების ველია. ეჭვგარეშეა, რომ 1968 წლის შემდგომ რადიკალებში ეს მისი თეორიის პოპულარობის ერთ-ერთი მიზეზია. ასეა თუ ისე, ფუკოს მოუსვენრობამ, გამოეგლიჯა ძალაუფლებრივი ურთიერთობები ნებისმიერი სპეციფიკური პოლიტიკური ან ეკონომიკური სტრუქტურისთვის, მისმა დაჟინებულობამ ძალაუფლებრივი ურთიერთობების ყოვლისმომცველობის შესახებ და, რაც მთავარია, მისმა ეჭვა ნებისმიერი განმანთავისუფლებელი პროექტის მიმართ, დაიცვა ის, ეთამაშა იგივე როლი 1968 წლის შემდგომი თაობისთვის, რაც მარკუზემ ითამაშა 1960-იან წლების აქტივისტებისთვის.

ფუკოს ძალისხმევაში, გვაჩვენოს ძალაუფლებრივი ურთიერთობის პროდუქტიული (და არა რეპრესიული) ხასიათი, კიდევ ერთი პრობლემა ძევს. მას თითქოს ხშირად ავიწყდება ფაქტი, რომ ა) „სიცოცხლის წარმოებას“ „მოდერნულ ერაში“ წმინდად ინსტრუმენტული ხასიათი ჰქონდა და ბ) სიკვდილის წარმოება კაპიტალისტური პოლიტეკონომიის მუდმივი შემადგენელი იყო მის ყველა ეტაპზე, იმდენადვე არსებითი მისი მიზნებისთვის, როგორც „სიცოცხლის წარმოება“, რაც ისტორიამ დაამტკიცა კოლონიური დაპყრობით, პირველი და მეორე მსოფლიო ომების მექანიზებული სისხლისღვრებით, ატომური განადგურების განგრძობითი საფრთხით და იმ ეკონომიკური და ეკოლოგიური კატასტროფებით, რომლებიც დღეს მზარდი სიხშირით ემუქრება ხალხებს მთელი პლანეტის მასშტაბით.

ამის საპირისპიროდ, მის შრომებში იმდენად მტკიცეა მოსაზრება, რომ მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან სახელმწიფოს მიზანი „სიცოცხლის წარმოებაა“, რომ ბიოძალაუფლების ისტორიულ სცენაზე გამოსვლის მისეული აღწერა ერთგვარი წარმოშობის მითის გამოძახილიც კი იქნებოდა, რომ არა ასე ხშირად გამეორებული ქრესტომათიული ზღაპრები კაპიტალიზმის პროგრესული ხასიათის დასადგენად:

„ბიოლოგიურის გენოლა ისტორიულზე ძალიან ძლიერია ათასობით წლის განმავლობაში; ეპიდემიები და შიმშილი იყო ამ ურთიერთობის ორი დიდი დრამატული ფორმა, ყოველთვის სიკვდილის საფრთხით რომ იყო მოცული. მაგრამ ცირკულარული პროცესის მეშვეობით, მეთვრამეტე საუკუნის ეკონომიკურმა, და პირველ რიგში, სოფლის მეურნეობის განვითარებამ, პროდუქტიულობისა და რესურსების ზრდამ, შესაძლებელი გახადა ამ ფუნდამენტური საფრთხეებისგან გათავისუფლება იმაზე უფრო სწრაფად, ვიდრე ეს დემოგრაფიულ ზრდას შეეძლო. მიუხედავად რამდენიმე ახალი დაავადებისა, შიმშილისგან გამონვეული დიდი ნგრევებისა, შავი ჭირის პერიოდი დასასრულისკენ წავიდა საფრანგეთის რევოლუციამდე; სიკვდილმა შეწყვიტა ენამებიანა სიცოცხლე ასე პირდაპირ. (Foucault 1981: 142)

აქ არავითარი კვალი აღარ ჩანს შიმშილების, მკვლევლობების, ჩამოხრჩობების, რომლებიც კაპიტალიზმის სტიგმა იყო მისი დასაწყისიდან დღემდე. მონებით ვაჭრობა, იმპერიული დაპყრობები ძველ და ახალ სამყაროებში, რომელმაც ევროპას უზარმაზარი რაოდენობის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი რესურსები მოუტანა – არაფერია ამაზე ნათქვამი. მეტიც, პროდუქტიულობას აქ ლომის წილი მიუძღვის ისტორიიდან სიკვდილის მოჩვენებით განდევნაში. არაფერია ნათქვამი ირლანდიის 1846 წლის შიმშილზე. შეუმჩნევლად დარჩენილია ასევე ფაქტი, რომ პოპულაციის ზრდით და მისი სტიმულირების ტექნიკებით შეპყრობილობა უკვე გავრცელებული პრაქტიკა იყო საფრანგეთის რევოლუციამდე, როგორც ეს კარგად გაცნობიერეს მერკანტილისტებმა (Heckscher 1955).

ფუკოს თეორია ასევე ვერ ახერხებს, ახსნას სოციალური კვლავწარმოების კრიზისი, რადგან მისთვის კრიზისი და უწყვეტობის დარღვევა სოციალური კვლავწარმოების მუდმივი პირობებია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფუკო ორივეს გასცდა: ნეოკლასიკურ დაშვებას, რომ სოციალური კვლავწარმოება მართულია ცენტრალური ბაზრის მიერ, რომელიც წონასწორობისკენ მიისწრაფვის; და მარქსიანულ ხედვას, სადაც კრიზისი კლასობრივი კონფლიქტის შედეგია. ნაცვლად ამისა, ის გვიხატავს კრიზისს, როგორც „*დაუბალანსებელი, პეტეროგენული, არასტაბილური, იძულებითი ურთიერთობების*“ შედეგს. ეს ნიშნავს, რომ კრიზისი ყველგან არის, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით; ის მეორე სახელია თავად ძალაუფლებისა, ის არის ნორმა საზოგადოებაში, სადაც ჰობსისა არ იყოს, ომი ყველგანმყოფია და შესაბამისად, ომი, თავისი არსით, აღარ საჭიროებს სპეციალურ ახსნას.

ასეა თუ ისე, ასეთ ნომინალისტურ ხედვას ლოგიკურ სირთულეებამდე მიყვავართ. როგორ ხდება შესაძლებელი დიდი ჩავარდნები, „*რადიკალური წყვეტები [და] მასობრივი ბინარული დაყოფები*“? როგორ მოხდა, მაგალითად, მეთვრამეტე საუკუნის დიდი ტრანსფორმაცია „*სიკვდილის უფლებიდან მის ძალაუფლებამდე სიცოცხლეზე*“? როგორ დაიწყო „*ბიოძალაუფლების*“ რეჟიმი საკუთარი თავის კვლავწარმოება?

ფუკო ამას არ ამბობს. ამის ნაცვლად, ის დახმარებისთვის ჰაიდგერ-რიანულ მტკიცებებს მიმართავს, რასაც მთელი პრობლემატიკა მეტა-ფიზიკურ ველში გადააქვს. ასეთია, მაგალითად, წარმოდგენა, რომ ბიოძალაუფლების გამოჩენა ასახავს „სიცოცხლის შემოსვლას ისტორიაში...“ (Foucault 1981:141-142) და რომ „მოდერნული ადამიანი არის ცხოველი, ვისი პოლიტიკებიც მისი, როგორც ცოცხალი არსების არსებობას კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს“ (Foucault 1981: 143). ეს გვახსენებს ძველ ჰერაკლეტიანელებს, რომლებიც, იძულებულნი, აეხსნათ სამყაროს ზოგადი თვისებები, „ბრძოლაში ჰარმონიას“ და ლოგოსს დაუბრუნდნენ.

წარმოების პროცესის განზოგადება

მესამე მდგომა, რომელიც მე მოვიხსენიე, როგორც წარმოების მარქსისტული იდეის განზოგადება, ფემინისტმა თეორეტიკოსებმა და პოლიტიკურმა აქტივისტებმა განავითარეს, რომლებიც 1970-იანი წლების კამპანიასთან, „ხელფასები საშინაო შრომისთვის“ და „საშინაო შრომაზე დებატებთან“, არიან დაკავშირებულნი (Malos 1982).(7)

ამ მდგომისთვის ფუნდამენტურია არგუმენტი, რომ ღირებულება არამხოლოდ საქონლის წარმოებისთვის საჭირო შრომით იქმნება, არამედ ასევე შრომით, რომელიც საჭიროა სამუშაო ძალის წარმოებისა და კვლავწარმოებისთვის (Dalla costa and James 1972). ეს მდგომა განსხვავდება მარქსის ანალიზისგან, რომელიც ღირებულების ქმნადობას მხოლოდ საქონლის წარმოების პროცესში ხედავს.

მარქსთან სამუშაო ძალის ღირებულება იზომება მისი წარმოების პროცესში, მის მიერ მოხმარებული საქონლების ღირებულებით, ე.ი. „სახელფასო სიკეთეების“ პაკეტით. მან უარი თქვა შრომის ღირებულების ონტოლოგიურ განსაზღვრაზე და უარყო ყველა თეორია ხელფასების მოთხოვნა-მიწოდებით რეგულირების შესახებ. სამუშაო ძალის ღირებულება მისთვის „ისტორიული და მორალური“ ბრძოლების

შედგია, როგორც სამუშაო დღის ხანგრძლივობა. ამასთან, მარქსი არ ცნობს აუნაზღაურებელ შრომას, რომელიც სამუშაო ძალის წარმოებისას ასევე მოიხმარება და არ მიიჩნევს მას „პროდუქტიულ შრომად“. რამდენიმე გამონაკლის პასაჟში, ის მცირედით ითვალისწინებს შრომას, რომელიც ბავშვის გაჩენას, მის აღზრდას, საშინაო შრომას, ავადმყოფებისა და მოხუცების მოვლას ეხება. საშინაო შრომის პროდუქტიულობის აღიარების ზიზღი თითქმის მთელი საუკუნის მანძილზე რჩება მარქსისტულ ტრადიციაში, მიუხედავად იმისა, რომ „ქალთა საკითხი“ გადამწყვეტი იყო სოციალისტური და კომუნისტური იდეოლოგიის განვითარებასა და სახელმწიფო დაგეგმარების საკითხებში.

ფემინისტები დალა კოშტა და ჯეიმსი არ იყვნენ პირველები, ვინც ამ მარქსისტულ წაყრუებას გამოწვევა წაუყენეს, თუმცა ადრეულ 1970-იან წლებში მათ მყარად დაასაბუთეს, რომ საშინაო შრომა ღირებულების შემქმნელი აქტივობაა (Dalla Costa and James 1972). სამუშაო ძალა მოცემულია არა ბუნებრივად, არამედ ის წარმოებული და კვლავწარმოებულია, როგორც სოციალური კვლავწარმოების არსებითი პირობა. ეს ადრეული შრომა, შემდგომში იმავე პოლიტიკური და თეორიული ჩარჩოდან, ჯეიმსმა, დალა კოშტამ და სხვებმა განავითარეს (Dalla Costa M. 1974, 1981, 1983; Fortunati 1995; Federici and Fortunati 1984; Dalla Costa G.F. 1978, 1989, 1995). აღნიშნული პერსპექტივა 1970-იანი წლების ფემინისტურ წრეებში ცხარე დებატების საგანი იყო. ამ შიდა დებატებიდან მრავალმა ფემინისტურმა ეკონომიკურმა და სოციალურმა თეორიამ აიღო სათავე (Picchio 1992; Berch 1982). თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ სოციალური კვლავწარმოების შესახებ ეს მიდგომა ბეკერისა და ფუკოს თეორიების თანადროულად განვითარდა, მათ შორის ძალზე მცირე წინააღმდეგობა იყო ([Federici and Fortunati 1984]-ს გამოკლებით).

დალა კოშტამ და ჯეიმსმა დაამტკიცეს, რომ კვლავწარმოების პროცესის პირველადი სუბიექტები – რასაც ხშირად „საშინაო შრომას“ ვეძახით – ქალები არიან, რომლებიც ამისთვის პირდაპირი გზით არავითარ ანაზღაურებას არ იღებენ. ეს მაშინ ხდება, როცა ღირებულების

თვალსაზრისით, ეს შრომა პირდაპირ პროდუქტიულია და ეს ხსნის საშინაო შრომის უხილავობას; კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ქალთა დამოკიდებულ სტატუსს, „ოჯახის“ სტაბილურობით დამსაქმებლის თუ სახელმწიფოს მუდმივ შეპყრობილობას. როდესაც საშინაო შრომის უდიდესი ნაწილი აუნაზღაურებელია, მშრომელთა ღირებულება კი მათი ხელფასებით იზომება, ქალის დანახვა საჭირო ხდება მარგინალურ აქტორად სოციალური წარმოების პროცესში.

საშინაო შრომის უხილავობა მთელი კაპიტალისტური ცხოვრების საიდუმლოს მალავს: ზედმეტი სოციალური ღირებულების წყარო – აუნაზღაურებელი შრომა – უნდა დაკნინდეს, ნატურალიზდეს, იქცეს სისტემის მარგინალურ ასპექტად, რათა მისი შემსრულებლები გაცილებით ადვილად კონტროლირებული და ექსპლუატირებულნი იყვნენ. ეს ფენომენი მარქსმა მეცხრამეტე საუკუნის ევროპული, ანაზღაურებადი პროლეტარიატის შემთხვევაში აღიარა, მაგრამ 1968 წლის შემდგომმა ფემინისტების თაობამ, რომლებმაც სამუშაო ძალის კვლავწარმოების შრომა განსაზღვრეს, როგორც ღირებულების გადაუხდელო წყარო – განაზოგადეს მარქსის ანალიზი, რათა დიასახლისების შრომა მოეხელთებინათ. სტუდენტები, ფერმერები, ბავშვი მშრომელები, მზარდი რიცხვი ამ მშრომელებისა, განსაკუთრებით სექს-მუშაკების – ამ დროს მონობასთან მიახლოებულ პირობებში არიან და ამ კატეგორიაში მოიაზრებიან [Cf. (James 1975), (Mies 1986) (Caffentzis 1992: 265-268), (Federici 1992), (Dalla Costa M. 1995)]. ყველა აუნაზღაურებელი კვლავწარმოებითი აქტივობა, რომელიც ორთოდოქსულმა ეკონომიკურმა თეორიამ არ შეიმჩნია, მიათვალა რა ისინი „სახელფასო პაკეტს“ ან მოათავსა „არაპირდაპირი ხარჯების“ სფეროში, ფემინისტმა თეორეტიკოსებმა აღმოაჩინეს, როგორც დამალული ცვლადები, რომლებიც არსებითია სოციალური კვლავწარმოების პროცესის ასახსნელად.

ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სოციალური კვლავწარმოება მხოლოდ სამუშაო-ძალის კვლავწარმოებაზე დაიყვანება. საქონლის (ს), ფულის (ფ) და თავად წარმოების პროცესის (წ) წარმოება, მართალია,

მოითხოვს სამუშაო ძალას, მაგრამ მისით არ განისაზღვრება. გაცვლათა კომპლექსური მიმოქცევა, რომელიც მარქსმა კაპიტალის მეორე ტომში აღწერა, კვლავ გადამწყვეტია სოციალური კვლავწარმოების ასახსნელად, თუმცა მარქსის სოციალური კვლავწარმოების ანალიზისთვის სამუშაო ძალის წარმოებისა და კვლავწარმოების დამატებამ, მთელი მარქსისტული პარადიგმა შეცვალა როგორც პრაქტიკულ, ისე თეორიულ დონეზე. პრაქტიკულად, ეს ცვლის „მშრომელთა ბრძოლის“ კონცეფციას, რადგან კლასობრივი კონფლიქტი მარქსთან სანარმოში მიმდინარეობს – ადგილზე, სადაც ღირებულება იწარმოება. თუმცა თუ აუნაზღაურებელი შრომა ასევე აწარმოებს ღირებულებას, მაშინ მათი ბრძოლები კლასობრივი ბრძოლის ძირითადი ასპექტებია და შეიძლება დაემუქროს ღირებულების წარმოებას. შესაბამისად, „სოციალური მოძრაობები“ – რომელთა კაპიტალთან მოლაპარაკებებმა/ანტაგონიზმმა უკანასკნელი 20 წლის მთავარი ბრძოლები შეადგინა (დაწყებული ქალებით კეთილდღეობისთვის, დამთავრებული გეების უფლებებით, აბორიგენი მოსახლეობის გარემოსდაცვითი და ანტიბირთვული მოძრაობებით), კლასობრივ მოძრაობებად იქცა.

თეორიულად კი, საშინაო შრომის და სამუშაო ძალის კვლავწარმოების მიმოქცევის „დამატებამ“, სოციალური კვლავწარმოების მიმართ ჩვენი ხედვა შეცვალა. ჩვენ ვიცით, რომ ფული (ფ), საქონელი (ს) და საქონლის წარმოების პროცესი (წ) დიქტომიურ მნიშვნელობებს ფლობენ ანაზღაურებადი მშრომელებისა და კაპიტალისტებისთვის (Cleaver 1979). კაპიტალისტისთვის ფული ინვესტიციის საშუალებაა, როცა მშრომელისთვის ის არის გადარჩენის საშუალებებზე პირველადი წვდომა. საშინაო შრომის მიმოქცევის შემოტანა ახალ პერსპექტივას სძენს საქონელს, ფულს და წარმოებას: პერსპექტივას აუნაზღაურებელი, უმეტესწილად ქალი მშრომელისა. ეს პერსპექტივა ავლენს მუშათა კლასის შიგნით არსებულ ძალაუფლებრივ ურთიერთობებს და დაყოფებს. მაგალითად, ფული ანაზღაურებული მშრომელის მიერ ქალის კონტროლის საშუალებაა, ის არ აღიარებს საშინაო შრომას, როგორც გაცვლის ობიექტს. „შინამეურნეობის ფული“, რომელსაც შინმშრომელი ხარჯავს, არ აძლევს მას იმ ავტონომიას, რომელიც ხელფასს

მოაქვს, როგორც კაპიტალისტსა და მშრომელს შორის სოციალურად აღიარებული გაცვლის შედეგს. მშრომელებს შორის „არაფორმალური“, თუმცა მადეტერმინირებელი, ხშირად ძალადობრივი ძალაუფლებრივი ურთიერთობების ქსელი სწორედ ამ ფულთან და მასთან დაკავშირებულ პროცესებთანაა გადაჯაჭვული. იმ ძალაუფლებრივი ურთიერთობების შესწავლა, რომლებიც სოციალური კვლავწარმოების განზოგადებულ პროცესში (ს, წ, ფ) ოპერირებს, აუნაზღაურებელი მშრომელის პერსპექტივას მარქსისტულ კლასობრივ ანალიზად გარდაქმნის და შესაძლებლობას აძლევს მას, გააანალიზოს რასიზმი და სექსიზმი (მათი მთელი მატერიალური განსახიერებით), როგორც კლასობრივი ფენომენი. ის ასევე იძლევა გაცილებით მდგრად საფუძველს იმისთვის, რათა ავხსნათ სოციალური კვლავწარმოების კრიზისები. კლასიკოს მარქსისტს ადვილად შეუძლია ახსნას, თუ როგორ მიიყვანა კაპიტალისტური ქვეყანა „ეკონომიკურ კრიზისამდე“ წარმატებულმა ფართომასშტაბიანმა გაფიცვებმა, მაგრამ, მაგალითად, ქალთა მიერ ბავშვთა ყოლასა და გარკვეული შრომის შესრულებაზე უარის თქმა ასევე შეიძლება იწვევდეს სოციალური კვლავწარმოების კრიზისს. მიმოქცევის პროცესში ამ კომპონენტის ჩავარდნას, რაც, ძირითადად გაუხმაურებელია და აუნაზღაურებელი შინამშრომელების ფართომასშტაბიანი ბრძოლითაა გამოწვეული, შესწევს ძალა, უფრო სერიოზული ეფექტი მოახდინოს კაპიტალისტურ საზოგადოებაზე, ვიდრე ეს ათას გაფიცვას შეუძლია. იტალიაში, ადრეული 1960-იანი და 1970-იანი წლების საწარმოებში მიმდინარე დიდმა ბრძოლებმა, ნამდვილად დიდი დარტყმა მიაყენა კაპიტალს, მაგრამ იტალიელი ქალების გადაწყვეტილებამ გვიანი 1960-იანი წლებიდან, ებრძოლათ ოჯახის მოცულობის ზედა ზღვარის დაწესებისთვის (არაუმეტეს ჩანაცვლების დონისა), სავარაუდოდ, გაცილებით დიდი ეფექტი მოახდინა კაპიტალზე (Dalla Costa, 1974).

სოციალური კვლავწარმოების კრიზისისადმი ამ მიდგომის პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ მას სჭირდება მეთოდოლოგია, რომელიც უფრო დახვეწილი იქნება; რომ მონაცემებს, რომელსაც ის მოითხოვს, ვერ ვიპოვით სახელმწიფოების ან საერთაშორისო ორგანოების

მიერ შეგროვებულ სტანდარტულ სტატისტიკებში. გაეროს განვითარების პროგრამა მხოლოდ დასაწყისია სხვადასხვა ქვეყანაში აუნაზღაურებელ მშრომელთა რაოდენობის აღრიცხვისა, რაც ხორციელდება, როგორც „ადამიანური განვითარების ინდექსის“ ერთ-ერთი ნაწილი. ცუდად არის შესწავლილი ისეთ ცვლადებს შორის ურთიერთობა, როგორიცაა „სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისთვის საჭირო სამუშაო დღის“ ხანგრძლივობა და, ასევე, სხვა მეტნაკლებად ცნობილი ეკონომიკური და სოციალური კრიზისების მიზეზები.

თუმცა, ეს პრაქტიკული პრობლემები გაზვიადებულია ამ მიდგომის წვლილთან შედარებით, გაგვავებინოს სოციალური კვლავწარმოების კრიზისები. პირველ რიგში, მას არ სჭირდება ეძებოს კრიზისის ეგზოგენური მიზეზები. კრიზისი ენდოგენურია კაპიტალისტური სისტემისთვის არამხოლოდ ყიდვა-გაყიდვის ასიმეტრიის გამო, როგორც ამას მარქსი ამბობდა, რაც გამოწვეულია ინდივიდუალური კაპიტალისტების შეუძლებლობით, სრულფასოვნად განახორციელონ მათი კაპიტალის მეტამორფოზა საჭირო მოგების ნორმად, არამედ მიმოქცევის ორბიტაზე არსებულ მოლოდინებსა და წარმოების ტერიტორიებზე კონფლიქტურ რეალობებს შორის წინააღმდეგობით.

აქ გვაქვს კიდევ ერთი კონფლიქტი კაპიტალიზმის შიგნით, რომელიც სამუშაო ძალაზე ორიენტირებულ მიდგომას გარეთ გამოაქვს და რომელიც მარქსთან ასევე ყურადღების მიღმა დარჩა. ეს არის კონფლიქტი კაპიტალისტური წარმოების საჭიროებასა და იმ შრომის მოთხოვნას შორის, რომელიც სამუშაო ძალის სოციალური კვლავწარმოებისთვისაა საჭირო. ეს კონფლიქტი ფლობს ძალას, გამოიწვიოს კვლავწარმოების ძირითადი კრიზისები, რაც ჩანს შობადობის დრამატულ დაცემაში (ან ზრდაში), ურბანულ აჯანყებებში, სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებულ ამბოხებში. ამ კრიზისებს, ხშირად ჯერ კიდევ უყურებენ, როგორც ბაზრისთვის ეგზოგენურს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც სოციალური კვლავწარმოების აქტივობები კაპიტალისტური საზოგადოების ციკლში შემოგვყავს, ისინი ისეთივე მნიშვნელოვანი ხდება, როგორც მუშათა პროფკავშირული გაფიცვები. სამუშაო

ძალის კვლავწარმოება არ არის ცვლადი, რომელიც ადამიანური რესურსების კეინსიანური „ცოცხალი ძალის დაგეგმვით“ ან შრომის ბაზრის ნეოკლასიკური თეორიით განისაზღვრებოდა. რადგან, როგორც რეგულარული სასაქონლე ბაზარი ებრძვის თავის მწარმოებლებს, რომლებიც მასში არიან ჩაწერილნი, ასევე ებრძვის შრომის ბაზარი მათ, ვინც მასში ჩაწერილ მშრომელებს აწარმოებს. ხოლო ეს ბრძოლა არც საქონლის სტატუსით ან შედეგით არის ნაკარნახევი, არც მის მყიდველთა მოთხოვნებით. ცხადია, აქ არ არსებობს არავითარი წინასწარგანსაზღვრული ჰარმონია, რომელიც ყველა შესაძლო სამყაროდან საუკეთესოსკენ წაგვიყვანდა, სადაც მყიდველი და გამყიდველი შეიძლება ერთმანეთს შეხვდნენ, მაშინაც კი, როცა ისინი სამზარეულოს მაგიდის გარშემო სხედან.

სამუშაო ძალის კვლავწარმოების მიდგომა იზიარებს ფუკოს მიერ კრიზისის პერმანენტული შესაძლებლობის აღიარებას, თუმცა უკუაგდებს ფუკოს რწმენას კრიზისის პერმანენტული აქტუალობის შესახებ. რამდენადაც კაპიტალიზმს აქვს კანონები, მატერიალური წინაპირობები და კლასობრივი დაყოფები, რომლებიც სტანდარტულია სისტემისთვის, მაშასადამე, მას აქვს ისტორიული ფორმა, რომელიც კვლავწარმოებადია საუკუნეების განმავლობაში და სხვადასხვა კონტინენტზე. მართლაც, სოციალური სტანდარტიზაციის დიდი ნაწილი, რაც თანამედროვე რეალობის საბაზრო ასპექტია (და რომელსაც შეცდომით უწოდებენ „ვესტერნიზაციას“), ამ ფორმის მართივი გამოვრებაა სხვადასხვა კონტინენტსა და სფეროებში პლანეტის მასშტაბით. კაპიტალიზმის სპეციფიკური ფორმები იმდენად კვლავწარმოებადია, რომ საერთაშორისო სავალუტო ფონდს და მსოფლიო ბანკს შეუძლიათ ნეოლიბერალური კაპიტალიზმი პაკეტად შეფუთონ მათი სხვადასხვა ქვეყნებში რეალიზაციისთვის, როგორიცაა, მაგალითად, ტაჯიკეთი ან ეკვატორული გვინეა. ფუკოს მიერ გამოყენებული ძალაუფლების მოდელის უსასრულო მიკრო-ვარიანტების აშკარა რეალობა ცარიელია, ვაკუუმურია, რადგან კაპიტალისტურ წარმოების წესში არსებობს ტოტალიზაციისკენ მისწრაფება, რაც ამ ვარიაციებს იქამდე გადააშენებს, სანამ ისინი მხოლოდ ვირტუალურად არსებობენ. კაპიტალის ერთ-

ერთი კანონი, რა თქმა უნდა, იმაში მდგომარეობს, რომ სამუშაო ძალის კვლავწარმოება მთლიანად დამოკიდებული გახადოს ხელფასის ფორმაზე, ისევე როგორც, შეინარჩუნოს სამუშაო ძალის მწარმოებლები თან უხილავებად, თან სისტემის მიერ კონტროლირებულებად. სწორედ ეს არის უმოწყალო შეტევების მიზეზი თვითუზრუნველყოფის ნებისმიერ გარანტიამ, განსაკუთრებით კი მათ მიმართ, ვინც სამუშაო ძალას კვლავწარმოებს, რასაც ცოტა ხნის წინ „ახალი შემოსაზღვრები“ უწოდეს (Midnight Notes Collective 1992: 317-333). ფუკოს თეორია მრავალვალენტიანი, დეცენტრალიზებული და ფრაგმენტირებული ძალების ურთიერთობის შესახებ, ვერ მოიხელთებს კრიზისებს, რომლებიც მშრომელთა შესაძლებლობამ გამოიწვია, არსებობის საერთო საშუალებების ექსპროპრიაციის წინააღმდეგ წარმატებით იბრძოლონ.

ამრიგად, სამუშაო ძალის მიდგომა გაურბის მეტაფიზიკურ დინებებს, როგორც ბეიკერის პარმენიდეანიზმი ან ფუკოს ჰერაკლიტიანიზმი. ის გვაძლევს კრიზისის ენდოგენურ ანალიზს, რადგან მიუთითებს ანტაგონიზმზე მიმოქცევასა და წარმოებას, დაგროვებასა და კვლავწარმოებას შორის, როგორც კაპიტალიზმის არსებობისთვის საჭირო არსებით მახასიათებელზე.